УДК: 338.1

О.О. Романовський, Ю.Ю. Романовська,

DOI: 10.36919/2312-7812.2.2020.127 О.О. Романовська, М.Ель Махді

«АКАДЕМІЧНИЙ КАПІТАЛІЗМ» І КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ НОВИХ ЗНАНЬ

Аналізуються особливості появи, існування та поширення у світі феноменів «академічного капіталізму», «академічного або університетського підприємництва», також, як і нового типу орієнтованих на підприємництво ЗВО — «підприємницьких ЗВО». Розглянуто причини виникнення «академічного капіталізму» саме в США, а також зазначено, що «академічний капіталізм» є інтелектуально-знаннєвою підприємницькою складовою капіталістичної економічної системи та безпосередньо впливає на його підсистеми — продуктивні сили, техніко-економічні відносини, виробничі відносини та господарський механізм. Зазначено, що академічний капіталізм є специфічним типом цілісного процесу розширеного капіталістичного відтворення, розповсюдження і споживання нових знань, як інтелектуального капіталу та інтелектуальної власності, техніки, технологій, методів і прийомів для утворення інноваційних засобів виробництва, виявлення нових ресурсів та інноваційних методів господарювання.

Автори вважають за доцільне досліджувати теоретико-методологічні засади інноваційного розвитку сфери вищої освіти на базі всебічного аналізу феномену університетського (академічного) підприємництва, оцінки його ролі в інноваційному розвитку суспільства та на основі вивчення історичних причинно-наслідкових зв'язків появи «академічного капіталізму» та розвитку університетського підприємництва. Також зазначено, що причинно-наслідкові зв'язки виникнення «академічного капіталізму» та появи університетського підприємництва слушно вивчати у послідовності пов'язаних між собою подій і етапів розвитку суспільства, науки і вищої освіти, як його складових.

Розглянуто схему процесу еволюції нових знань у системі створення знань від початку НДДКР (R&D) до комерціалізації їх результатів.

Дослідження авторів буде корисним для подальшої розбудови національної економічної і підприємницької освіти, власного академічного (університетського) підприємництва та інноваційного реформування вищої освіти України.

The author analyzes the features of the appearance, existence and world spread “academic capitalism”, “academic (or university) entrepreneurship” phenomena, as well as a new type of university-oriented universities — “entrepreneurial universities”. The reasons for the emergence of “academic capitalism” in the United States have been examined. It has been noted that “academic capitalism” is an intellectual, knowledge-based entrepreneurial component of the economic system of capitalism and directly affects its subsystems — productive forces, technical and economic relations, industrial relations and economic mechanism. It has been noted that academic capitalism is a specific type of a holistic process of expanded capitalist reproduction, dissemination and consumption of new knowledge as intellectual capital and intellectual property, technics, technologies, methods and techniques for the formation of innovative means of production, the identification of new resources and innovative methods of management.

The authors consider the theoretical and methodological foundations of the innovative development of higher education based on a comprehensive analysis of university (academic) entrepreneurship phenomenon. Assessment of its role in the innovative development of society and on the basis of a study of the historical cause and effect relationships of the emergence of “academic capitalism” and the development of university entrepreneurship. It has been also indicated that the causal relationship between the emergence of “academic capitalism” and the emergence of university entrepreneurship should be studied in a sequence of interrelated events and stages of development of society, science and higher education, as its components.

The scheme of the process of evolution of new knowledge in the system of creating knowledge from the beginning of R&D to the commercialization has been considered.

The authors' research will be useful for the further development of national economic and entrepreneurial education, own academic (university) entrepreneurship and innovative reform of higher education in Ukraine.

Ключові слова: академічний капіталізм; економічна категорія; університетське (академічне) підприємництво; система утворення знань; комерціалізація знань; інноваційний розвиток суспільства.

Key words: academic capitalism; economic category; university (academic) entrepreneurship; knowledge education system; commercialization of knowledge; innovative development of society.

Постановка проблеми. Поява та існування феноменів «академічного капіталізму», «академічного або університетського підприємництва», також, як і нового типу «підприємницьких ЗВО», вже добре відомі у всьому світі. В сучасних умовах світової глобалізації та широкої комерціалізації результатів людської діяльності в усіх сферах доцільним є глибоке вивчення особливостей нової різновидності капіталізму — «академічного».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних засад інноваційного розвитку сфери вищої освіти на базі всебічного аналізу феномену університетського (академічного) підприємництва, оцінки його ролі в інноваційному розвитку суспільства та на основі вивчення історичних причинно-наслідкових зв'язків — появи «академічного капіталізму» та розвитку університетського підприємництва.

Виклад основного матеріалу.

1. Причини виникнення «академічного капіталізму».

Розглянемо поняття та причини виникнення «академічного капіталізму».

Термін «академічний капіталізм» означає перетворення наукової та викладацької діяльності в свого роду підприємництво: здійснення дослідницьких проектів опиняється в прямій залежності від отримання грошових субсидій окремих корпорацій. У рамках «академічного капіталізму» діяльність науково-дослідних інститутів, центрів усередині університетської структури спрямована на збільшення потенціалу суспільного застосування знань, академічного (університетського) підприємництва, а також напрями і види університетської інноваційної діяльності підприємницьких університетів [1-10]. Серед причин, що сприяли виникненню «академічного капіталізму», необхідно виділити наступне.

1. Потужний розвиток НТП, новітніх технологій, інформатизація суспільства, стрімке зростання обсягів нових знань, проникнення до сфери гуманітарної людської діяльності методів ринкової економіки, необхідність збільшення віддачі від бюджетних НДР і ПКР, прискорення впровадження нових технологій і розширення розповсюдження нових знань, техніки і технологій на якомога більшу кількість галузей національної економіки та сфер продуктивної діяльності стали передумовою ринково-економічних перетворень в сфері вищої освіти і науки.

2. Поширення державної політики Сполучених Штатів щодо підтримки всіх форм підприємництва та бізнесу у всіх сферах діяльності американського суспільства, а також необхідність посилення державою конкурентоспроможності американської системи вищої освіти, науки, технологій та промисловості на світовій арені стало причиною запровадження цілої низки негайних важливих заходів для поліпшення матеріальної зацікавленості всіх причетних до наукових розробок і впровадження результатів НДР і ПКР, широкої комерціалізації результатів НДР, проектно-конструкторських розробок, прискорення трансферу технологій у власному виробництві та з метою їх широкого

імпорту. Десять таких головних засадничих законів США в сфері заохочення наукових досліджень, трансферу технологій і комерціалізації результатів НДДКР, як: Закон Бай-Доула (1980 р.), Закон про технологічні інновації Стівенсона-Уайдлера (1980 р.), Закон про процедури патентування в університетах і малому бізнесі (1980 р.), Закон про розвиток інновацій в малому бізнесі (1982 р.), Закон про торгові марки (1984 р.), Закон про національні кооперативні дослідження (1984 р.), Закон про трансфер федеральних технологій (1986 р.), Всеохоплюючий Закон з торгівлі і конкуренції (1988 р.), Закон «Про фінансування Національного інституту стандартів і технологій в 1989 фінансовому році», Закон про національну конкурентоспроможність при передачі технологій (1989 р.) призвели до перебудови економічних відносин у сфері вищої освіти, науки та виникнення феномену «академічного капіталізму».

3. Важливою причиною того, що «академічний капіталізм» утворився, як складова капіталістичної економічної системи і почав розвиватися саме у США, є існування в країні ліберальної моделі ринкової економічної системи, заснованої на державному сприянні підприємницькій діяльності, збагаченню найбільш активної частини населення, на стимулюванні розвитку нової техніки і технології, найбільш перспективних і ефективних виробництв.

Американська національна ліберальна модель ринкової економіки у чистому вигляді реалізується в США і виходить з ідеї максимізації свободи економічної діяльності. Вона передбачає участь держави в регулюванні за «залишковим принципом» — втручання лише в ті аспекти, які не можуть регулюватися ринком. При цьому держава створює максимально сприятливі умови для функціонування приватного капіталу. Для цієї моделі характерний високий рівень продуктивності праці і важливість досягнення особистого успіху. Держава підтримує стабільну кон'юнктуру і економічну рівновагу. Серед всіх інших моделей вона вважається найефективнішою.

Особливістю американської моделі є лідерство у сфері наукового, технічного, технологічного і соціального прогресу. На США припадає 20 % світового експорту наукомісткої продукції. Жодна країна світу не вкладає у розвиток освіти, наукових досліджень, технологічних розробок стільки коштів, як США. Саме це і обумовило домінування США у сфері науки, техніки, технологій і виробництва: пріоритетність наукового, технічного, технологічного і соціального прогресу забезпечується завдяки інвестиціям у людину. Результатом такої політики є відповідна структура національного багатства США, приблизно 75% якого складає людський капітал. Висока конкурентна спроможність американської моделі дозволила національній валюті США майже 100 років виконувати функцію світових грошей. Незважаючи на послаблення американського долара в останні десятиліття, його провідна роль у світовій валютно-фінансовій системі зберігається і це надає суттєві додаткові переваги економіці США.

Термін «академічний капіталізм» запропонував ще у 1990 році Е.Хаккет, який у своїй роботі «Наука як професія в 1990-х: Зміна організаційної культури науки» визначив важливі структурні зміни у науці та виявив залежність професійних науковців від зовнішніх джерел фінансування [11]. Далі важливою теоретичною роботою в цій галузі стали монографія С.Слотер і Л.Леслі «Академічний капіталізм» [12], в якій вони зазначили, що для збереження або збільшення ресурсів викладачі повинні все більше конкурувати за «зовнішні» долари, пов'язані з ринково-орієнтованими дослідженнями у різних сферах прикладних, комерційних, стратегічних і цільових досліджень. Ці гроші можуть бути отримані у формі дослідницьких грантів і контрактів, як наслідок партнерства з промисловістю і урядом, трансферу технологій або ж у формі

залучення більшого числа студентів, здатних запропонувати вищу плату за навчання. Автори книги називають ринкову або ринково-подібну (marketlike) діяльність ЗВО як закладу, так і його співробітників — викладачів і науковців із залучення зовнішніх грошових коштів *академічним капіталізмом*. Головними суб'єктами академічного капіталізму виступають «підприємницьки-орієнтовані (тобто, орієнтовані на підприємництво) ЗВО» разом із своїм професорсько-викладацьким, науковим, інженерним і допоміжним персоналом (із обов'язковим залученням студентів).

Сучасні проблеми вищої школи загострилися і яскраво висвітлюються в Україні та в багатьох пострадянських країнах через труднощі переходу країн до нового політичного і суспільно-економічного устрою. Проте за своєю суттю вони не є унікальними національними проблемами і повинні розглядатися в загальносвітовому контексті трансформації інституційних основ освіти. Нові умови існування ЗВО поставили перед науковим і освітянським співтовариством питання про те, чи можна зберегти колишній спосіб роботи, заснований на державному протекціонізмі і бюджетному фінансуванні вищої освіти, чи слід пристосовуватися до нових умов, жертвуючи якоюсь мірою академічною свободою і включаючись у ринкову діяльність. Розглянемо причини виникнення проблем з розвитком науки і вищої освіти у світовій і пострадянській університетській спільноті та охарактеризуємо загальний напрям можливого їхнього вирішення.

Розглянемо деякі засадничі положення, представлені в книзі С.Слотер і Л. Леслі «Академічний капіталізм» [12], що у 1997 році вийшла у США і стала знаменною віхою у сприйнятті підприємництва у сфері освіти і науки, як виду бізнесу.

Сам термін «академічний капіталізм» сприймався досить незвично тому, що поняття «капіталізм» у кінці XX століття асоціювалося з чимось архаїчним і страшним, із нещадною боротьбою за прибутки і надприбутки, із використанням недозволених і навіть брудних способів отримання великого капіталу. Людство вже звикло до терміну «ринкова економіка», що сприймається, як гуманний і ефективний спосіб господарювання. Також поєднання слова «капіталізм» із таким символом свободи, чесності, прозорості, безкорисливості, відсутністю практицизму і прагнення до отримання вигоди, яким віками було поняття академічного університетського науково-викладацького співтовариства, виглядало просто несумісним і недоречним.

Слід зазначити, що західні теорії розвитку державних (публічних) дослідницьких університетів в умовах академічного капіталізму виходять із необхідності виконання ними величезного обсягу наукової роботи, прикладних і практичних досліджень, що дають відчутний, як економічний, так і суспільний результат (нові інженерно-технічні розробки та біотехнології, прискорений розвиток медицини та генна інженерія, сільськогосподарські науки та екологічні програми). І саме брак коштів і недолік матеріальних засобів на розвиток науки в дослідницьких університетах став поштовхом для початку процесу тотальної комерціалізації цього раніше чисто соціального сектору. Саме тому провідні західні дослідники нового університетського управління так багато уваги приділяють питанням комерціалізації технологій. Термін «академічний капіталізм», уперше введений Е.Хеккетом для позначення важливих структурних змін саме в науці, отримав подальший розвиток в економічно розвинених країнах. Автори книги також зазначають, що Макс Вебер (Max Weber) описував медицину і природні науки, як підприємства державного капіталізму.

Проте Слотер і Леслі визначають академічний капіталізм не у вузькому сенсі, як «науковий капіталізм», а в широкому розумінні, поширюючи його на всі форми діяльності університету. Вони зазначають, що для того, щоб зберегти або збільшити

ресурси, викладачі повинні все більшою мірою конкурувати за «зовнішні» долари, які пов'язані з ринково-орієнтованими дослідженнями, що відносяться до різних прикладних, комерційних, стратегічних і цільових досліджень. Ці гроші можуть бути у формі дослідницьких грантів і контрактів, як наслідок партнерства з промисловістю і урядом, трансферу технологій або ж у формі залучення більшого числа студентів, здатних запропонувати вищу плату за навчання.

Автори відзначають спірність терміну «академічний капіталізм» і детально обговорюють заперечення (у тому числі теоретичного характеру), які їм довелося почути в ході дискусій. Проте вони стверджують, що їм не вдалося знайти кращої альтернативи цьому терміну, і підкреслюють, що вони розглядають академічне (університетське) співтовариство, як капіталістів, що діють усередині суспільного сектора; вони є підприємцями, що субсидуються державою. У цьому сенсі положення університетських викладачів вельми схоже із положенням галузевих наукових співробітників, наприклад, підприємств космічного або оборонного комплексу, які, хоча й виконують комерційну діяльність, однак через суспільну важливість і необхідність знаходяться під державним протекціонізмом і в тій чи іншій формі фінансуються державою (мають державні субсидії).

Інше пояснення терміну академічний капіталізм базується на понятті «людський капітал». В умовах нового етапу розвитку світової економіки і створення інформаційного суспільства людський інтелектуальний капітал стає головною силою економічного розвитку. Людським капіталом ЗВО є професорсько-викладацький (академічний) персонал. Академічним капіталом є специфічний товар (послуги) — нові знання, нові навчальні, наукові й технологічні розробки, підготовлені університетом кадри (надані цим кадрам навчально-наукові, освітні й просвітницькі послуги), а ЗВО, що реалізовує академічний капітал, виявляється залученим в академічний капіталізм.

Оскільки коледжі та університети стали більш підприємницькими у постіндустріальній економіці, вони зосереджуються на знаннях, як на суспільному блазі менше, ніж як на товарі, що може бути комерціалізований і використаний в орієнтованій на прибуток діяльності. У академічному капіталізмі та новій економіці, заснованій на знаннях і високих технологіях, підприємницька діяльність ЗВО стає центральною, а ефективність комерційного використання інтелектуального продукту набуває вирішального значення для успіху закладу в конкурентній боротьбі на різноманітних ринках. Саме тому вчені у сфері підприємництва і бізнесу в вищій освіті С.Слотер і Г.Роадз у монографії «Академічний капіталізм і нова економіка. Ринки, держава (штат) і вища освіта» [13] докладно деталізують агресивну участь американських ЗВО у наукомісткій економіці, що базується на знаннях, та аналізують зусилля коледжів і університетів у розробці, маркетингу та продажу продуктів досліджень, освітніх послуг, а також товарів народного споживання на приватному ринку. У дослідженні визначено проблеми академічного університетського підприємництва (академічний капіталізм), нові взаємини між суспільством і вищою освітою, процес інтеграції університетів у економіку.

Вивчаючи історичні причинно-наслідкові зв'язки виникнення феномену академічного капіталізму і його значення у сучасному суспільстві можна дійти висновку, що причиною зародження світового академічного капіталізму є, *по-перше*, процеси глобалізації економіки і політики розвинених країн, що розпочалися у другій половині XX століття; *по-друге*, напружене протистояння двох світів — капіталістичного і соціалістичного, величезних витрат на військові цілі і, як наслідок, недофінансування багатьох галузей науки і техніки, які не були прямо пов'язаними із військово-промисловими комплексами і залишалися поза увагою державних бюджетів. *По-третє*,

шалений розвиток науково-технічного прогресу, розвиток ринкових відносин, вимоги світових ринків призвели до стрімкого підвищення обсягів споживання вироблених благ, до конс'юмеризму і перетворили вищу освіту і науку у товар, який можна вигідно продавати і купувати. Взаємини університетів і студентів набули ринкового характеру, контрактна форма навчання стала домінуючою і найбільш привабливою. І, нарешті, *по-четверте*, інтеграційні процеси в Європі, розпад СРСР і стрімкий розвиток КНР та інших азійських країн вивели пострадянські і постсоціалістичні країни на ринковий шлях розвитку (що миттєво відбилось на вищій школі цих держав). Також глобальна причина розвитку академічного капіталізму — це трансформація світової індустріальної економіки в економіку, що базується на знаннях — утворення інформаційного суспільства знань.

Більш детальний аналіз монографії С.Слотер і Г.Роадз «Академічний капіталізм і нова економіка. Ринки, держава (штат) і вища освіта» та сутності «академічного капіталізму» представлено в монографії [14].

Таким чином, «академічний капіталізм» є інтелектуально-знаннєвою підприємницькою складовою капіталістичної економічної системи та безпосередньо впливає на його підсистеми — продуктивні сили, техніко-економічні відносини, виробничі відносини та господарський механізм. При цьому академічний капіталізм є специфічним типом цілісного процесу розширеного капіталістичного відтворення, розповсюдження і споживання нових знань, як інтелектуального капіталу та інтелектуальної власності, техніки, технологій, методів і прийомів для утворення інноваційних засобів виробництва, виявлення нових ресурсів та інноваційних методів господарювання.

Академічний капіталізм може розглядатися, як ринкова або ринково подібна (marketlike) діяльність науково-освітньої організації, а також її співробітників із залучення зовнішніх грошових коштів. Головною особливістю академічного капіталізму є перетворення науково-викладацької діяльності в особливий тип інтелектуального підприємництва, а саме в «академічне» або університетське підприємництво. Здійснення дослідницьких проектів і НДР опиняється в прямій залежності від отримання грошових субсидій, грантів, інвестицій, пожертв окремих корпорацій, установ, організацій, асоціацій, фондів, або фізичних осіб. В середовищі академічного капіталізму діяльність науково-дослідних інститутів, центрів всередині університетської структури спрямована на збільшення потенціалу суспільного застосування знань. «Академічний капіталізм» та «університетське підприємництво» («академічне підприємництво») є діяльністю у сфері освіти і науки на основі оптимального поєднання механізмів державного регулювання та активного підприємництва, що здійснюється на засадах капіталізації та комерціалізації знань. Академічний капіталізм сприяє, як зовнішньому академічному (університетському) підприємству (спрямованому на зовнішні замовлення), так і внутрішньому (спрямованому на внутрішні потреби закладу). Академічний капіталізм розвивається на підґрунті ліберальної моделі ринкової економічної системи, заснованої на державному сприянні підприємницькій діяльності, збагаченню найбільш активної частини населення, на стимулюванні розвитку нової техніки і технології, найбільш перспективних і ефективних виробництв.

Дослідження теоретико-методологічних засад інноваційної розвитку сфери вищої освіти цілком доцільно виконувати на базі всебічного аналізу феномену університетського (академічного) підприємництва, оцінки його ролі в інноваційному розвитку суспільства на основі вивчення історичних причинно-наслідкових зв'язків появи «академічного капіталізму» та розвитку університетського підприємництва.

Причинно-наслідкові зв'язки виникнення «академічного капіталізму» та появи університетського підприємництва слушно вивчати у послідовності пов'язаних між собою

Рис. 1. Історичні причинно-наслідкові зв'язки виникнення «академічного капіталізму» та феномену університетського підприємництва і його значення у сучасному суспільстві

кових інституцій (установ) для отримання прибутку. Нове відображення економічних аспектів академічної діяльності – освіти (навчання) і наукових досліджень, а також – змісту і природи інтелектуального підприємництва.

4. Поява інноваційного університетського (академічного) підприємництва, як специфічної форми інтелектуального підприємництва та економічної категорії.

5. Сутність університетського (академічного) підприємництва є:

- Інноваційна діяльність університетів.
- Утворення нових знань і нових технологій та їх трансфер у промисловість (бізнес).
- результатів науково-дослідної та проектно-конструкторської діяльності університетів.

6. Прискорення та всебічне поширення підготовки підприємців і розвиток підприємництва, як чинника утворення й посилення вторинної економіки.

7. Підвищення й прискорення впливу підприємницької діяльності університетів на місцевий і регіональний інноваційний соціально-економічний розвиток.

8. Підвищення й прискорення впливу інноваційної підприємницької діяльності університетів на зростання ВВП, ВНД і підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

подій і етапів *інноваційного* розвитку суспільства, науки і вищої освіти, як його складових (рис. 1):

1. Трансформація суспільства під тиском глобалізації і поширення ринкових механізмів у всі сфери діяльності людини.

2. Виникнення нової місії університетів (розвиток економічної науки та внесок в інноваційний соціально-економічний розвиток суспільства, розвиток традиційних і поширення нових форм підприємницької діяльності).

3. Поява «академічного капіталізму» – економічної категорії, яка характеризує діяльність академічних організацій та установ (ЗВО, НДІ) як прибуткових підприємств; початок широкого використання результатів академічної діяльності університетів і нау-

2. Визначення та характеристика підприємницької діяльності ЗВО, як економічної категорії.

Академічне (університетське) підприємництво та підприємницьку діяльність ЗВО доцільно визначити, як узагальнену економічну категорію, що оперує такими економічними категоріями, як: капіталізація знань, комерціалізація інтелектуального продукту, інтелектуальний продукт (інтелектуальна продукція), нові місії (завдання) ЗВО, нова місія вченого тощо. Характерними й визначальними складовими університетського підприємництва є такі економічні процеси, як:

1. Капіталізація знань (процес накопичення нематеріальних активів (нових знань і технологій) та інтелектуального капіталу (здібностей людей, їх знань, інформації, підприємницьких здібностей, умінь і навичок) з подальшим перетворенням у капітал і конкурентні переваги).

2. Комерціалізація нових знань (трансформації знань, як наукової категорії інтелектуального продукту у економічну категорію товару, що має свою вартість і ціну).

3. Перетворення наукової та викладацької діяльності на свого роду підприємництво — інтелектуальне підприємництво: здійснення дослідницьких проектів опиняється в прямій залежності від отримання грошових субсидій (грантів, інвестицій тощо) окремих корпорацій (установ, організацій, асоціацій, фондів).

До більш узагальненої економічної категорії академічного (університетського) підприємництва належать такі економічні категорії, як: інтелектуальна власність; знання, результати НДДКР, освітні та наукові послуги як товар, що має визначену вартість; інтелектуальний продукт і його вартість, гроші, кредити, капітал, людський капітал; академічний капіталізм, як специфічна складова капіталістичної економіки, ринок попиту і збуту інтелектуальної продукції — накопичених раніше знань, освіти, освітніх послуг, наукових досліджень, нових знань і технологій, освітніх і наукових послуг, ринки праці, наймана праця, заробітна плата, фінансово-майнові та орендні відносини, конкуренція і таке інше. Надважливою є й соціально-економічна інтегруюча роль університету в інноваційно-спрямованому розвитку (зростанні) місцевої (локальної/регіональної) промисловості.

Характеризуючи підприємницьку діяльність ЗВО, як економічну категорію, необхідно розглядати такі її головні складові, як:

- ЗВО державної та приватної форми власності;
- державне (федеральне, штатів, місцевих громад) і недержавне (приватне) фінансування академічної (освітньо-навчальної та науково-дослідної) діяльності ЗВО;
- отримані матеріальні (економічні) або соціальні (громадські блага) результати від академічної діяльності ЗВО і їхня вартість;
- державне або приватне привласнення часток (і яких саме) доходів від результатів академічної діяльності та способи їхнього розподілення (комерціалізація результатів академічної діяльності ЗВО);
- які саме отримані результати академічної діяльності можуть бути комерціалізованими і яка для цього існує законодавча база;
- яким чином можуть вимірюватися отримані матеріальні (економічні) або соціальні (громадські блага) результати від академічної діяльності ЗВО і як оцінюється (вимірюється) їхня вартість або економічна ефективність академічної діяльності ЗВО;
- які основні та додаткові джерела фінансування можуть залучати ЗВО для успішного виконання своєї академічної діяльності та яким чином можуть їх використовувати;
- якою є роль держави та приватних ініціатив для фінансової підтримки вищої освіти і провідних дослідницьких ЗВО тощо.

Оскільки у академічному (або університетському) підприємстві, як і у кожній економічній категорії з урахуванням структури економічної системи відображаються зв'язки й відносини між замовниками — повноважними представниками держави або приватного капіталу — і виконавцями — працівниками та співробітниками ЗВО — у процесі привласнення (або тимчасового використання) засобів виробництва, предметів споживання, послуг, інтелектуальної власності та інших об'єктів власності, з одного боку, і виробничі зв'язки між замовниками і виконавцями у процесі їхньої інтелектуальної і науково-технічної праці, створення ними інтелектуальних (нові знання), матеріальних (зразки нової техніки, нові технології, методи, методики, способи) благ і послуг (освітня і наукова діяльність), то цей тип зв'язків і відносин безперечно є *соціально-економічним*.

Академічне (університетське) підприємство характеризується також і *техніко-економічними* типами зв'язків і відносин, оскільки використовує взаємодію людей із навколишнім середовищем, впливає на науково-технічний розвиток суспільства і поліпшення екологічних умов життя на Землі.

Сам феномен академічного (університетського) підприємства є цікавим і досить важливим вже тому, що підприємницька діяльність ЗВО:

- *по-перше*, позитивно впливає на місцевий, регіональний і національний розвиток підприємства, стимулює населення до самостійної продуктивної діяльності і тим самим сприяє вирішенню проблем економічного зростання і зайнятості (відкриттю нових робочих місць);

- *по-друге*, сприяє фінансовій стабільності ЗВО і створенню необхідних матеріально-технічних умов для подальшого розвитку, як самого навчального закладу, так і системи вищої освіти в цілому;

- *по-третє*, сприяє утворенню корпоративної підприємницької культури ЗВО;

- *по-четверте*, підвищує ефективність економічної та підприємницької освіти як на професійному рівні, так і на загальному — серед пересічних громадян.

Все це, у свою чергу, сприяє утворенню позитивного суспільного ставлення до підприємства, як ефективного самостійного виду діяльності та реального засобу самореалізації людини, утворює підприємницький менталітет у суспільстві.

Зазначене вище дає підстави розглядати академічне (або університетське) підприємство, як *інноваційну модель підприємства в сфері вищої освіти*, що передбачає використання у межах закону інтелектуальних та будь-яких інших можливостей і включає в себе такі складові:

- формулювання мети;
- вивчення зовнішнього середовища і пошук альтернативних можливостей;
- оцінка своїх ресурсів і співставлення їх із знайденими можливостями;
- пошук у зовнішньому середовищі додаткових джерел, якщо бракує власних ресурсів;
- дія згідно з найбільш вигідним альтернативним варіантом та залучення своїх і зовнішніх ресурсів.

Основна функція «академічного капіталізму» і академічного (університетського) підприємства — комерційна реалізація (впровадження) результатів НДДКР (R&D). Відомо, що результати НДДКР (R&D) отримуються (виробляються, продукуються) в процесі виконання як фундаментальних, так і прикладних наукових досліджень.

3. Система утворення знань: шлях від НДДКР (R&D) до впровадження (реалізації) і комерціалізації результатів.

Здобуття, одержання, осмислення і використання знань є основою життя і всіх сфер діяльності людства. Здобуття наукових і практичних знань здійснюється в

результаті виконання фундаментальних і прикладних наукових досліджень та науково-експериментальної діяльності.

Фундаментальні наукові дослідження — це теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання нових знань про закономірності організації та розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язків. Результатом фундаментальних наукових досліджень є гіпотези, теорії, нові методи пізнання, відкриття законів природи, невідомих раніше явищ і властивостей матерії, виявлення закономірностей розвитку суспільства тощо, які не орієнтовані на безпосереднє практичне використання у сфері економіки [15]. Вони виконуються з метою поглиблення розуміння фундаментальних принципів.

Фундаментальні (теоретичні) наукові дослідження означають: основні, головні, чисті. Такі дослідження не призначені для отримання безпосередньої комерційної вигоди. Фундаментальні наукові дослідження можна розглядати як такі, що виникають з допитливості, цікавості. Тим не менш, в довгостроковій перспективі, ці

дослідження і отримані нові знання (результати) є основою для багатьох комерційних продуктів і прикладних досліджень. У багатьох економічно розвинутих державах й інших країнах світу фундаментальні дослідження здійснюється, як правило, в університетах і коледжах (у ЗВО).

Прикладні наукові дослідження визначаються як теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання і використання нових знань для практичних цілей. Результатом прикладних наукових досліджень є нові знання, призначені для створення нових або вдосконалення існуючих матеріалів, продуктів, пристроїв, методів, систем, технологій, конкретні пропозиції щодо виконання актуальних науково-технічних та суспільних завдань [15].

Прикладні наукові дослідження є однією з форм систематичного дослідження, пов'язаного з практичним застосуванням науки. Вони спираються і посиляються на здобутки (результати) фундаментальних (теоретичних) наукових досліджень, використовують деяку їхню частину, а також усю гаму різноманітних наукових досліджень суспільства, накопичених теорій, знань, методів і технік, для конкретних цілей, часто скерованих державою, бізнесом, або іншими клієнтами (споживачами). Результатом прикладних наукових досліджень є розробка нових виробів, інноваційних матеріалів, технологій і технологічного обладнання, прогресивних методів практичного вирішення загальнолюдських проблем і задоволення потреб суспільства.

На рис. 2 схематично зображено систему створення знань, а також етапи еволюції нових знань — фільтрації нових знань на комерційно корисні та соціально значущі (ті, що не мають прямої економічної користі) [16].

У сучасному індустріальному суспільстві наукові дослідження підрозділяються на два основні види досліджень: академічні та промислові. До академічних, в основному, відносяться фундаментальні дослідження, які, головним чином, виконуються в університетах, інших ЗВО і НДІ. Промислові (або — індустріальні) дослідження, у першу чергу, включають у себе прикладні дослідження та дослідно- конструкторські роботи (НДДКР або R&D) і здійснюються безпосередньо в промислових підприємствах або державних лабораторіях. У США фундаментальні конструкторські роботи (НДДКР, R&D) здійснюються безпосередньо промисловими

НДІ на підприємствах або у державних лабораторіях. Фундаментальні ж наукові дослідження, близько 60% з яких виконується в університетах, звичайно складають у США трохи менше 20% від загального обсягу НДДКР (R&D), у той час, як прикладні дослідження становлять трохи більше 20%. Решта 60% є розвитком проектно-конструкторських робіт і створенням інноваційних технологій [16].

Рис. 2. Еволюція нових знань у системі створення знань (за даними [16])

Більша частина академічних фундаментальних наукових досліджень і значна частина промислових НДДКР (R&D) не мають прямої комерційної цінності (тобто не є економічно корисними). Частина індустріальних (промислових) НДДКР (R&D) (див. нижню ліву частину рис. 2), які, як вважається, мають потенційну економічну цінність (тобто проходять фільтр економічного значення), можна перетворити в інтелектуальну власність для подальшої комерціалізації (якщо виявляється, що вона має достатню комерційну цінність). Або ж вони можуть бути комерціалізовані побічним шляхом збільшення поглинаючої здатності або бази знань компанії. Комерціалізації може бути досягнуто за допомогою розширення діяльності (створення нових або вдосконалених товарів і послуг) в існуючих фірмах – головній економічній базі країни, або через спін-офф – для нових юридичних утворень (підприємств, фірм), або через ліцензу-

вання для інших фірм.

Більшість наукових досліджень (див. верхню частину рис. 2) є фундаментальними і не мають безпосереднього економічного значення. Фундаментальні (основні) науки, такі як хімія, фізика і математика не мають безпосередньої (миттєвої) економічної цінності, але є необхідними для більшості прикладних сфер, вихід у яких має дійсно потенційне економічне значення (вартість, ціна). Існують два типи результатів досліджень, що мають потенційну економічну цінність. Перший і найголовніший виявляється у вигляді знань, які студенти-випускники можуть взяти з собою на ринок праці, тобто – добре навчені (гарно освічені) трудові кадри (людські ресурси) – людський капітал, в тому числі – кваліфіковані дослідники. Інший важливий результат – це дослідження, які, як вважається, мають потенційну економічну цінність, тобто вони проходять інституційний фільтр. Першим кроком в процесі комерціалізації винаходу є розкриття інформації про результати дослідження (про відкриття, винахід, результат НДДКР). Дослідник (винахідник) і/або організація з передачі технологій роботодавця (університет, ЗВО) вирішує, чи слід подати заявку на патент. Якщо в результаті патентну заявку подано, і якщо патент буде схвалений, винахід проходить фільтр щодо економічного значення і стає інтелектуальною власністю, яка може бути комерціалізованою через видачу ліцензії (ліцензування) для існуючої фірми або через запуск (стартап) нової фірми.

Утворені (здобуті, продюзовані) в академічних колах нові фундаментальні знання можуть бути в тих сферах, які мають мало, або, взагалі, не мають ніякої економічної цінності (хоча вони можуть заключати в собі значні людські цінності; наприклад, гуманітарні науки). Також, дослідження можуть не бути достатньо розроблені та розвинені, щоб вийти на передові позиції нових знань і відкривати нові наукові кордони (горизонти). Або можуть не бути достатньо широкими, глибокими та систематичними, щоб виявитися корисними у прикладних наукових, інженерно-технічних дослідженнях і практичних розробках, що можуть призвести до комерціалізації. З практичної точки зору, виділення фінансування наукових досліджень у США може розглядатися, як відображення передбачуваної економічної цінності досліджень у різних дисциплінах. Наприклад, у 2004 році майже 60% фінансування всіх НДДКР (R&D) в університетах і коледжах США отримали науки про життя, всі інші науки (в тому числі соціальні науки) — близько 25%, а інженерні — решту в 15% [16].

Бар'єри для перетворення дослідження в комерційні знання можуть бути визначені, як «фільтр знань». Перший компонент фільтру знань, що стосується і турбується про якість і цінність академічних наукових досліджень (разом із тим, що оточує і стосується перетворення фундаментальної науки в прикладні знання), може бути представленим, як інституціональний фільтр. Він складається з організаційних бар'єрів, університетської політики, негативного ставлення викладачів та університетських адміністраторів до комерціалізації результатів наукових досліджень, а також із відсутності стимулів для комерціалізації. Основним результатом наукових досліджень часто є висококваліфікована робоча сила. Чим вищими є бар'єри на шляху комерціалізації результатів наукових досліджень, тим більшою є частка результатів досліджень, що поширюються (впроваджуються) через підготовку кваліфікованої робочої сили.

Результатом тільки близько половини розкриттів інформації про винаходи в університетах і коледжах (інших ЗВО) США стають патентні заявки. Тільки половина з патентних заявок в результаті перетворюється у патенти. Тільки одна третина патентів ліцензується. І тільки 10-20% ліцензій приносять значні доходи. Іншими словами, тільки від 1% до 2% винаходів є успішними в досягненні ринку і приносять реальний дохід [16].

Другим і третім компонентами фільтру академічних знань є фільтри економічної та комерційної цінності, які відображають можливість конвертувати розкриття інформації про винаходи у сферу інтелектуальної власності (насамперед — у вигляді патентів), щоб потім комерціалізувати інтелектуальну власність за допомогою ліцензій і стартапів (запусків нових фірм). Подібні фільтри є і для промислових НДДКР (R&D). Вони відображають труднощі бізнесових організацій і підприємств у перетворення дослідження в інтелектуальну власність і комерціалізацію нових продуктів. Чим більше є перешкод на шляху комерціалізації результатів наукових досліджень, тим товстішим є фільтр знань.

Висновки.

1. «Академічний капіталізм» є інтелектуально-знаннєвою підприємницькою складовою капіталістичної економічної системи, що безпосередньо впливає на його підсистеми — продуктивні сили, техніко-економічні відносини, виробничі відносини та господарський механізм. При цьому академічний капіталізм є специфічним типом цілісного процесу розширеного капіталістичного відтворення, розповсюдження і споживання нових знань, як інтелектуального капіталу та інтелектуальної власності, техніки, технологій, методів і прийомів для утворення інноваційних засобів виробництва, виявлення нових ресурсів та інноваційних методів господарювання.

2. «Академічний капіталізм» є економічною категорією, яка характеризує та відображає:

- діяльність академічних організацій та установ (ЗВО, НДІ) як прибуткових підприємств;
- використання результатів академічної діяльності університетів і наукових інституцій (установ) для отримання прибутку;
- економічні аспекти академічної діяльності — освіти (навчання) і наукових досліджень, а також — зміст і природу інтелектуального підприємництва.

3. Ефективне використання особливостей «академічного капіталізму» і вигоди від академічного (університетського) підприємництва дозволило університетам (ЗВО) світу, а у першу чергу — американським, досягти вражаючих науково-технічних, технологічних і фінансових успіхів. В останні чотири десятиліття фундаментальні наукові дослідження почали відігравати важливу роль в економіці, спонукаючи і надихаючи прикладні НДДКР (R&D).

1. Кларк Б. Р. Создание предпринимательских университетов: организационные направления трансформации / Б. Р. Кларк ; пер. с англ. А. Смирнова ; Гос. ун-т — Высшая школа экономики. — М. : Изд. дом Гос. ун-та — Высшей школы экономики, 2011. — 240 с.;
2. Clark Burton R. Collegial Entrepreneurialism in Proactive Universities: Lessons from Europe / Clark Burton R. // Change. — Jan/Feb, 2000. — P. 10-19;
3. Clark Burton R. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformations / Clark Burton R. — Oxford : Pergamon-Elsevier Science, 1998. — 180 p.;
4. Clark Burton R. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation. IAU PRESS. ISSUES IN HIGHER EDUCATION // Clark Burton R. ; Wagon Lane, Bing-ley BD16 1WA. — UK : Emerald Group Publishing Limited. Howard House, 2008. — 164 p.;
5. Clark Burton R. Sustaining Change in Universities. Continuities in Case Studies and Concepts. The Society for Research into Higher Education & Open University Press // Clark Burton R. ; SL6 2QL. — England : McGraw-Hill, 2004. — 232 p.;
6. Clark Burton R. The Entrepreneurial University: New Foundations for Collegiality / Clark Burton R. // Autonomy, and Achievement, Higher Education Management. — 13 (2). — 2001. — P. 9-24;
7. Davies John L. The Emergence of Entrepreneurial Cultures in European Universities / Davies John L. // Higher Education Management. — 13 (2). — 2001. — P. 25-43;
8. McInnis Craig. Promoting Academic Expertise and Authority in an Entrepreneurial Culture / Craig McInnis // Higher Education Management. — 2001. — Vol. 13. — No. 2. — P. 45-55;
9. Mora Jose-Gines. Breaking Down Structural Barriers to Innovation in Traditional Universities / Mora Jose-Gines, Villarreal Enrique // Higher Education Management. — 2001. — Vol. 13. — No. 2. — P. 57-66;
10. Gjerding, Allan Nks. Entrepreneurial University — Myth or Reality. Glasgow: University of Strathclyde, 2005. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://vbn.aau.dk/files/86749/Entrepreneurial%20University%20%20Myth%20or%20Reality.pdf> (Дата звернення: 16.10.2019);
11. Hackett Edward J. «Science as a Vocation in the 1990s: The Changing Organizational Culture of Science» / Hackett Edward J. // The Journal of Higher Education, 1990. — Vol. 61. — No. 3. — U.S.A. : Published by Ohio State University Press. — P. 241-279;
12. Slaughter S. Academic capitalism. Politics, Policies, and the Entrepreneurial University / S. Slaughter, L. Leslie. — Baltimore, MA, U.S.A. : The John Hopkins University Press, 1997. — 276 p.;
13. Slaughter S. Academic Capitalism and the New Economy. Markets, State and Higher Education / S. Slaughter, G. Rhoades. — U.S.A. : The Johns Hopkins University Press, 2009. — 384 p.;
14. Романовський О. О. Феномен підприємництва в університетах світу : монографія / О. О. Романовський. — Вінниця : Нова книга, 2012. — 503 с.;
15. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року, № 848-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2016, № 3;
16. Carlsson B. Knowledge creation, entrepreneurship, and economic growth: a historical review / B. Carlsson, Z. J. Acs, D. B. Audretsch, P. B. Braunerhjelm // Industrial and Corporate Change. — 2009. — Vol. 18. — Is. 6. — P. 1193-1229.